

Maanpuolustuskorkeakoulu

Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos

Julkaisusarja 3: Työpapereita nro 1

ELÄMÄKERTA – TOTTA VAI TARUA?

Elämäkertatutkimus ja sen käyttö sosiologiassa

Suvi Kouri

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU
JOHTAMISEN JA SOTILASPEDAGOGIIKAN LAITOS
JULKAISUSARJA 3: TYÖPAPEREITA NRO 1

NATIONAL DEFENCE UNIVERSITY
DEPARTMENT OF LEADERSHIP AND MILITARY PEDAGOGY
SERIES 3: WORKING PAPERS NO. 1

**ELÄMÄKERTA – TOTTA VAI TARUA?
ELÄMÄKERTATUTKIMUS JA SEN KÄYTTÖ
SOSIOLOGIASSA**

SUVI KOURI

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos

HELSINKI 2017

Suvi Kouri: *Elämäkertatutkimus – totta vai tarua? Elämäkertatutkimus ja sen käyttö sosiologiassa*

Maanpuolustuskorkeakoulu, Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos

Julkaisusarja 3: Työpapereita nro 1

National Defence University,

Department of Leadership and Military Pedagogy

Series 3: Working Papers No. 1

VASTUUVAPAAUSLAUSEKE

Maanpuolustuskorkeakoulun Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitoksen julkaisusarja 3:n julkaisuissa (Työpapereita) esitetyt näkemykset, mielipiteet, tutkimustulokset ja johtopäätökset ovat kirjoittajien omia eivätkä välttämättä edusta Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitoksen näkemystä käsiteltävästä asiasta. Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitoksen julkaisutoimikunta käsittelee tieteellisestä ja toimituksellisesta näkökulmasta kaikki laitoksen julkaisusarjaan 3:een tarjotut käsikirjoitukset, mutta käsikirjoituksia ei ole alistettu vertaisarviointiprosessiin.

Uusimmat julkaisut pdf-muodossa: <http://www.doria.fi/handle/10024/73990>

Kannen kuva: Pasi Väättäinen

© Tekijä ja Maanpuolustuskorkeakoulu

ISBN 978-951-25-2859-2 (PDF)

Maanpuolustuskorkeakoulu – National Defence University

Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos – Department of Leadership and Military Pedagogy

ELÄMÄKERTA – TOTTA VAI TARUA? ELÄMÄKERTA-TUTKIMUS JA SEN KÄYTTÖ SOSIOLOGIASSA

Suvi Kouri

Esittelen seuraavassa elämäkertatutkimusta sosiologiassa ja sen käyttöä sotilassosiologian alalla. Avaan aluksi elämäkertatutkimuksessa käytettävät avainkäsitteet, jonka jälkeen siirryn tarkastelemaan elämäkertatutkimuksen historiaa ja niin kutsuttua narratiivista käännettä sosiaalitieteissä. Sitten pohdin elämäkertatutkimuksen tulkintaa, validiteettia sekä elämäkertatutkimukseen liittyvää problematiikkaa. Tämän jälkeen käsitelen elämäkertatutkimusta tutkimusmenetelmänä sosiologiassa sekä elämäkertatutkimusta ja sen käyttöä nimenomaan sotilassosiologisissa tutkimuksissa. Lisäksi pohdin elämäkertatutkimukseen liittyviä tutkimuseettisiä kysymyksiä. Lopuksi esittelen kaksi esimerkkiä elämäkertatutkimuksesta.

Johdanto

”Ei ole olemassa Totuutta, ei Todellisuutta, eikä ainoaa oikeaa tapaa saada kiinni objektiivisesta maailmasta ja puhutusta tai kirjoitetusta sanasta/maailmasta, vaan sen sijaan paljon eri tulkintoja, kaikki yhtä mahdollisia.” (Roos 2005, 163.)

Postmoderni tiedonkäsitys poikkeaa modernin tiedonkäsitelmän varsin positivistisesta ymmärryksestä siitä, mitä on mahdollista tietää totuudesta ja todellisuudesta. Postmodernissa tiedonkäsitelmässä hylätään objektivistinen todellisuuskäsitys eli ajatus siitä, että olisi olemassa yksi todellisuus ja sitä koskeva totuus. Elämäkertojen käytön ja narratiivisuuden nousu tutkimuksessa liittyvät vahvasti myös postmoderniin tiedonkäsitelmään ja laadullisen tutkimuksen nousuun sen

myötä, kun uskomus objektiiviseen totuuteen pääsemisestä hylätään. (Heikkinen 2001, 119.)

Elämäntarinat ovat kiinnostaneet useiden tieteenalojen tutkijoita vaihtelevasti eri aikoina. Niiden käyttöön tutkimustarkoituksessa liittyy paljon kysymyksiä ja problematiikkaa. Ne ovat tieteellisinä dokumentteina luonteeltaan varsin subjektiivisia, vaikka tarjoavatkin tavan ymmärtää historiaa ja sosiaalista todellisuutta. Kirjoitettujen omaelämäkertojen lisäksi sosiaalitieteissä on kerätty elämäntarinoita haastatteluilla, jotka lisäävät tarinaan oman mausteensa sen syntyessä tutkijan ja kertojan vuorovaikutustilanteessa. (Vilkko 1990, 81.)

Tarkoitukseni on tarkastella elämäkertatutkimusta kriittisesti ja pohtia sen hyviä ja huonoja puolia tieteellisyyden ja yhteiskunnallisuuden näkökulmasta. Pyrin vastaamaan seuraaviin kysymyksiin:

- 1) Millaisia haasteita liittyy elämäkertojen ja elämäntarinoiden tutkimuskäyttöön sosiaalitieteissä?
- 2) Mitä yksilön tarina voi kertoa meille historiallisesta tilanteesta, sosiaalisesta todellisuudesta ja yhteiskunnasta?
- 3) Millaisia asioita sotilassosiologiassa voi tutkia elämäntarinoiden avulla?

Elämäkertatutkimuksen avainkäsitteet

Sosiologisessa elämäkertatutkimuksessa on käytössä useita käsitteitä, jotka esiintyvät monesti rinnakkain. Niillä kaikilla on kuitenkin myös oma merki-

tyksensä vähintäänkin vivahteiden tasolla. Käsitteistön käyttö on varsin moninaista ja käsitteiden yhtäläisyydet ja erot häilyviä. Tutkijoiden kesken on olemassa jonkinlainen konsensus siitä, että *elämäntarina* on käsitteistä se, joka ilmaisee parhaiten aineiston luonteen. Elämäntarina voi olla joko puhuttu tai kirjoitettu, mutta se on aina henkilön oma tarina kerrottuna toiselle. *Elämäkerta* on käsitteenä rinnakkainen elämäntarinan kanssa. Se on kertomus elämästä muille ihmisille siten, että kertoja itse tulee samalla kertomuksen kohteeksi. Kertomus ei ole koskaan samanlainen autenttinen kuvaus elämästä, vaan vaihtelee kertomuskontekstin mukaan. Kontekstista riippuen annamme elämän tapahtumille ja käännekohtille erilaisia merkityksiä ja erilaista painoarvoa. Elämäkerta vaatii usein myös muistelemista, joka ei ole mekaanista vaan sosialisointia kautta opittu tekniikka. Näin ollen muistelemisen on menneisyyden tulkintaa nykyisen kerronnan kontekstista käsin. *Biografiaa* voidaan niin ikään käyttää rinnakkaisena käsitteenä elämäntarinan ja elämäkerran kanssa. (Rahkonen 1995, 143; Roos 1988, 139; Saastamoinen 2001, 137.)

Käsite-eroja on tehty myös sen mukaan, miten tutkija kokoaa aineistonsa. Voi ajatella olevan itsestään selvää, että kyseessä on *omaelämäkerta*, kun henkilö itse on kirjoittanut elämäkertansa. Omaelämäkerta voi olla joko esimerkiksi kirjan muotoon kirjoitettu tai varta vasten tutkimusta varten kirjoitettu ja tutkimusaineistoksi kerätty kertomus. (Syrjälä 2007, 239–240.)

Tutkimusaineistoa on kerätty esimerkiksi järjestämällä kirjoituskilpailuja, joihin saa lähettää itsekirjoittamansa elämäkerran. Esimerkiksi suomalaisen elämäkerta- ja elämäntapatutkimuksen uranuurtaja, sosiologi J.P. Roos, on

käyttänyt omassa tutkimuksessaan aineistona kirjoituskilpailujen satoa. Hän on tutkinut niiden avulla muun muassa suomalaista yhteiskuntaa, eri sukupolvien erityispiirteitä ja niin kutsutun tavallisen suomalaisen elämäntapaa (esimerkiksi Roos 1987, Suomalainen elämä).

Tutkija voi koota elämäntarinoita haastattelujen kautta tai pyrkiä liittämään aineistonsa vahvasti kontekstiin, jolloin voidaan käyttää käsitettä *elämähistoria*. Elämähistoriallisessa tutkimuksessa tavoitteena on ymmärtää sosiaalisten suhteiden ja vuorovaikutuksen rakentumisen malleja sekä olosuhteita, joissa ihmiset elävät ja rakentavat elämäänsä. Tärkeää on elämäntarinoiden kiinnittäminen historialliseen aikaan ja paikkaan. Elämähistoria rakentuu vuorovaikutuksessa elämäntarinan kertojan ja kuulijan, tutkijan ja tutkittavan sekä tutkimusraporttia lukevan yleisön välillä. Elämäntarinoiden paikantamista tiettyyn kontekstiin auttaa myös muiden lähteiden, esimerkiksi dokumenttien, merkittävien henkilöiden haastattelujen, teorioiden, tekstien tai jopa fyysisten tilojen ja rakennusten käyttäminen tarinoita tukevana tutkimusaineistona. J.P. Roos määrittelee elämäntarinoita tai elämäkerran ”*tarinaksi, joka perustuu henkilön omaan elämään, jossa tarinan kertoja henkilö esitetään tarinan subjektina ja jossa hän itse määrittelee, mitä tarinaan sisällytetään ja mitä ei?*”. Tarina tai tarinoiden kokoelma toimii tutkimuksessa aineistona laajassa mielessä, eikä sitä yleensä käytetä sellaisenaan. (Roos 1988, 140; Siivonen et al 2013, 22; Syrjälä 2007, 240.)

Narratiivisuus esiintyy käsitteenä elämäkertatutkimuksessa, koska tarkastelun alla ovat ihmisten kertomukset ja tarinat eli *narratiivit*. Narratiivisuuden rinnalla käytetään myös käsitteitä *ta-*

rinallisuus ja *kertomuksellisuus*. Narratiivisuudella voidaan viitata tiedonprosessiin sinänsä, tietämisen tapaan ja tiedon luonteeseen. Tällöin narratiivisuus liittyy usein konstruktivistiseen tiedonkäsitukseen. Se korostaa näkemystä, jonka mukaan ihmiset rakentavat tietonsa ja identiteettinsä kertomusten kautta. Konstruktivistisen tiedonkäsituksen mukaan ihmisen tieto maailmasta ja käsitys omasta itsestä on jatkuvasti rakentuva ja muuttuva kertomus. Uusi tieto ja uudet käsitykset rakennetaan aina aiemman tiedon ja kokemusten varaan. Kaikille yhteistä todellisuutta ei ole, vaan eri tavoin ihmisten mielissä ja keskinäisessä vuorovaikutuksessa rakentuvia todellisuuksia. Lisäksi narratiivisuuden käsitettä voidaan käyttää tutkimusaineiston kuvaamiseen, viitattaessa aineiston analyysitapoihin tai narratiivien käytännölliseen merkitykseen. (Heikkinen 2001, 116, 118–119.)

Länsimaisessa ajattelussa ihmisen elämää on perinteisesti tarkasteltu *elämänkaaren* käsitteen kautta. Siinä elämä kuvataan lineaarisena suhteessa aikaan ja ihminen jatkuvasti kehittyvänä sisältäen biologisen kypsymisen sekä muutokset psyydessä ja kognitiivisissa taidoissa. 1900-luvulla yleistynyt psykologinen diskurssi on tuottanut meille kuvan siitä, mikä on niin kutsuttua normaalia kehitystä. Hahmotamme usein arkikielenkäytössäkin omaa elämäämme suhteessa normatiiviseen elämänkaareen eli siihen, mitkä psykologiset vaiheet kuuluvat mihinkin biologiseen ikään. Viime vuosikymmeninä sekä sosiologiassa että psykologiassa on kuitenkin alettu yhä enemmän nostaa esiin elämänkaareen liittyviä odotuksia kulttuurisidonnaisina konstruktioina – sen sijaan, että ne nähtäisiin biologisina tai psykologisina lakeina. (Saastamoinen 2001, 135–136.)

Elämänseläminen on elämänselämittä laajempi käsite. Se on usein jaettu iällä mitattaviin elämänselävaiheisiin: lapsuus, nuoruus, aikuisuus ja vanhuus. Vaiheisiin liittyy tiettyjä toimia, joita meidän yhteiskunnallisesti odotetaan tekevän biologisen ikämme perusteella. Merkittävät elämäntapahtumat voivat toimia eri elämänselävaiheissa käännekohtina ja toimia siirtyminä asemasta tai roolista toiseen. Yhteiskunnallisen yhtenäiskulttuurin murtuessa pikkuhiljaa instituutioiden heikentymisen, työurien pirstaloitumisen ja yksilöllisyyden korostamisen myötä myös normatiivinen elämänseläminen ja elämänseläminen ovat muutoksessa. Elämänseläminen vaihtuikin elämänselämitukseksi, joka mahdollistaa useita eri polkuja ja vaihtoehtoisia aikatauluja. Normatiivisen elämänselämin sijaan voi olla limittäisiä yksilöllisiä elämänselämitä, jossa vaihtelevat esimerkiksi työntöön ja työttömyyden, koulutuksen ja sapattivapaiden jaksot. Tämä on merkinnyt myös elämänselämin käsitteen kriittistä arviointia liittyen esimerkiksi nuoruuden ihannointiin ja vanhuuden tarkasteluun negatiivisen ”biologisen rappeutumisen” kautta. Yksilö rakentaa oman elämänselämitunsa toimillaan ja valinnoillaan, mutta eri elämänselämitojen valinnanmahdollisuudet ovat toki tietyllä tapaa rajalliset ja suhteessa historialliseen, kulttuuriseen ja poliittiseen kontekstiin. (Antikainen 2008; Saastamoinen 2001, 138–140.)

Elämänselämitun ja elämänselämin käsitteen muutos yhteiskunnallisten muutosten seurauksena osoittavat hyvin elämänselämitatutkimukseen liittyvien käsitteiden epämääräisyyttä ja toisaalta myös niiden joustavuutta. Niiden lukkoon lyöminen ei toisaalta olisi järkevääkään, koska silloin käsitteet pitäisi aina tietysti kohtaa todeta vanhentuneiksi ja hylätä romukoppaan. Käsitteiden limittäinen käyttäminen ja niiden päivittäminen antavat tutkijalle

mahdollisuuden käyttää niitä tavalla, jotka sopivat kulloiseenkin kontekstiin ja tutkimukseen parhaiten. Syrjälän (2007, 240) mukaan jokainen elämäkertomusta tekevä tutkija luo viime kädessä oman tapansa tavoittaa elämäntarinoisuuden kirjo sekä kehittää oman narratiivisen metodinsa muiden tutkijoiden käyttämien menetelmien pohjalta.

Narratiivinen käänne sosiaalitytieteissä

Elämäkertoja on käytetty tutkimusaineistona eri aloilla jo kauan: erityisesti historiassa, sosiologiassa, antropologiassa, kansaperinteen ja uskontojen tutkimuksissa, psykologiassa ja kirjallisuudentutkimuksessa. Elämäntarinoiden ja muiden kertomusten käyttö eri tieteenalojen tutkimuksessa alkoi kuitenkin 1970-luvun lopulla lisääntyä niin paljon, että puhutaan paradigman vaihdoksesta, jota kutsutaan narratiiviseksi – tai jopa elämäkerralliseksi – käänneeksi sosiaalitytieteissä. Narratiivisuus tutkimuksessa viittaa kertomusten käyttöön tiedon välittäjänä ja rakentajana. Narratiivisessa käänneessä on kyse siitä, että henkilökohtaiset tai sosiaaliset merkitykset ovat saaneet entistä enemmän painoarvoa toiminnan perustana. (Heikkinen 2001, 116; Syrjälä 2007, 229.)

Elämäkertojen ja muiden kertomusten arvostus tutkimuskohteina on ollut vaihtelevaa. Sosiologisessa tutkimuksessa elämäkertoja on käytetty niin kutsutun Chicagon koulukunnan sosiologien ja antropologien keskuudessa 1920- ja 1930-luvuilla muiden laadullisten ja humanististen tutkimusmenetelmien kanssa. Elämäkertatutkimuksen klassikkona tunnettu tutkimus, *Polish Peasant in Europe and America* (1918), aloitti elämäntarinoiden käytön Chica-

gon koulukunnassa. Tutkimus sisälsi tutkijoiden (Thomas ja Znanieck) pyynnöstä kirjoitetun yhden täysimittaisen omaelämäkerran. 1930-luvun loppuun mennessä kiinnostus elämäntarinoihin sosiologian tutkimuskohdeena kuitenkin romahti yhtä nopeasti kuin oli alkanutkin. Sosiologian arvostusta pyrittiin nostamaan nimenomaan kvantitatiivisella tutkimuksella, joka sijoitti sosiologian tieteenalana lähemmäs luonnontieteitä, joissa kaikki oli numeerisesti mitattavissa. Ihmissubjekti jäi tutkimuksessa pitkäksi aikaa marginaaliin ja unohduksiin objektiivisuuden ja yleistettävyyden vaatimusten edessä, jotka olivat peräisin luonnontieteistä. (Bertaux 1981, 5; Merrill & West 2009, 3; Roos 1988, 142; Syrjälä 2007, 231.)

Elämäkertatutkimuksen yksi kansainvälisesti merkittävimmistä organisoojista, ranskalainen sosiologi, Daniel Bertaux, alkoi 1970-luvulla kyseenalaistaa tieteen positivismia ja kokosi elämäntarinoita tutkimusta varten. Hän tuli pikkuhiljaa vakuuttuneeksi siitä, ettei elämäkertatutkimus ollut vain uusi empiirinen metodi vaan määritteli kokonaan uudelleen sosiologisen lähestymistavan. Elämäkertatutkimuksessa ydinajatuksena on nostaa esiin tutkittavien ääni – ja antaa ääni erityisesti niille, joita ei ole ennen kuultu ja kuunneltu. Keskiössä elämäntarinoissa on henkilöiden tunteet, toiminta ja kokemukset. Elämän käännekohtat nousevat erityisesti esiin vaikuttaen niihin merkityksiin, joita ihmiset antavat itselleen ja kokemuksilleen. (Rahkonen 1995, 144–145; Syrjälä 2007, 231.)

Bertaux käytti ilmaisua *elämänmetsästäjät* kritisoidessaan valtion kiinnostusta pelkkää numeerista tutkimustietoa kohtaan. Elämänmetsästäjät jahtasivat hänen mukaansa itse elävää elämää,

sitä, mitä kvantitatiivinen tutkimus ei pystynyt tavoittamaan. Elämäkertatutkimuksen nousu 1970-luvun lopulla linkittyi osaksi yleisempää kvalitatiivisen tutkimuksen noususuhdannetta, jolla myös elvytettiin Chicagon koulukunnan tutkimussuuntaa. 1980-luvun puolivälistä alkaen narratiivisuuden ja sen lähikäsitteiden esiintyminen on lisääntynyt huomattavasti tutkimuskirjallisuudessa ja vahvimmitaan narratiivisuuden nousu on ollut 1990-luvulla. (Heikkinen 2001, 117; Rahkonen 1995, 145.)

Bertaux'n mukaan elämäkertatutkimuksen uutta nousua ajaneiden tutkijoiden ajatus oli nostaa takaisin sosiologian keskiöön henkilöiden konkreettiset kokemukset ja sitoa ne historialliseen aikaan ja sosiaalisiin suhteisiin. (Bertaux 2005, 130.) Suomessa J.P. Roos on nostanut elämäntarinat esiin jo narratiivisen käänteen alkuvaiheissa. Elämäkerrallinen lähestymistapa on saavuttanut lähes kaikissa ihmistieteissä hyväksyttävän aseman ja sitä on hyödynnetty erityisesti nais- ja nuorisotutkimuksessa, ikääntyvien tutkimuksessa sekä erilaisten vähemmistöjen elämää kuvattaessa. (Syrjälä 2007, 232.) Erityisesti sosiologien kiinnostus vallan ja valtasuhteiden sekä niihin liittyvän ihmisen toimijuuden tutkimista kohtaan ja feminismin nousu 1960-luvulla olivat omiaan kasvattamaan elämäkertatutkimuksen arvoa menetelmänä. (Merrill & West 2009, 3.)

Elämäkertatutkimuksen tulkinta ja validiteetti

Laadullisen tutkimuksen osalta validiteetilla tarkoitetaan sitä, miten hyvin tutkimusmenetelmä mittaa juuri sitä tutkittavan ilmiön ominaisuutta, mitä on tarkoituskin mitata sekä sitä, tekee-

kö sovellettava tutkimusote oikeutta tutkittavan ilmiön olemukselle ja ky-symyksenasettelulle. Yksi perinteisistä tutkimuksen luotettavuuden mittareista on sen tulosten yleistettävyyden ja siirrettävyyden muihin kohteisiin tai tilanteisiin. Laadullisen tutkimuksen ollessa kyseessä validiteetti voidaan ymmärtää pikemminkin uskottavuutena ja vakuuttavuutena – etenkin jos tutkimuksen ei oletetakaan kuvaavan todellisuutta suoraviivaisesti. Elämäkertatutkimuksen validiteetti on mahdollista haastaa monesta eri näkökulmasta. (Merrill & West 2009, 164; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Elämäkertatutkimuksen parissa on olemassa eri näkökulmia siitä, miten tutkimuksen validiteettia arvioidaan. Niin kutsutun realistisen tulkinnan mukaan validiteetista kertoo se, miten vakuuttava kuvaus tutkimus on siitä, mitä on todellisuudessa tapahtunut. Sosiologisen elämäkertatutkimuksen käytössä on ollut jo vuosikymmeniä kaksi vastakkaista tapaa analysoida elämäkertoja. J.P. Roos edustaa realistista ja myös ”romanttiseksi” kutsuttua elämäkertatulkintaa, jossa tarinat luetaan ulkoista todellisuutta kuvaavina dokumentteina. Realistisen analyysitavan ongelmana on arvioida totuutta ja faktojen luotettavuutta sekä erityisesti omaelämäkertojen ja muistelmien todenperäisyyttä. Toinen lähestymistapa on nähdä elämäkerrat kielellisinä konstruktioina. Tällöin elämäkerrat nähdään ensisijaisesti rakentuneina kertomuksina sattumien ketjuna eli narratiivisina teksteinä. Konstruktivistisen lähestymistavan ongelma on se, että elämäkertojen analysointi pelkkänä tekstinrakentumista avaavana ei ole sosiologisesti kovin kiinnostava. Elämäkertojen näkeminen sosiaalisina konstruktioina, joista ei pidäkään löytää totuutta, kaventaa niiden kiinnostavuuden lisäksi myös niiden yhteis-

kunnallista ja kulttuurista merkitystä. Realisteille elämäkerran aika on menneisyyttä, jossa kertoja kertoo elämästään lapsuudesta kirjoittamisen tai kerroksen hetkeen saakka. Konstruktivistien huomio kiinnittyy nykyhetkeen ja siihen, miten menneisyyttä rakennetaan ja muistetaan nykyisyyden ehdoilla. (Hyvärinen 1998, 329; Rahkonen 1995, 146; Saastamoinen 2001, 153.)

Realistinen analyysitapa voidaan nähdä jossain määrin naiivina tulkintatapana. Sen sijaan elämäkertoja voidaan tulkita nykyisyyden ja menneisyyden, tutkijan ja tutkittavan, representaation ja todellisuuden välisenä sekä tässä hetkessä tapahtuvan ja muistitiedon vuorovaikutuksena. Esimerkiksi tutkijan ja tutkittavan välisen vuorovaikutuksen vaikutusta tutkimustuloksiin kuvaa se, että haastateltaessa samoja ihmisiä eri tutkijan toimesta tulokset saattavat olla toisenlaisia. Tutkimus ei siis tässä mielessä välttämättä täytä toistettavuuden kriteeriä, mutta se ei tee siitä epävalidia. Elämäkertatutkimuksen parissa voidaan kerätä varsin edustava otos täyttämään yleistettävyyden vaatimus. Tämä ei saa kuitenkaan johtaa pinnalliseen tutkimiseen tai reduktionistiseen ajatteluun eli näkökulmaan, jossa ajatellaan kokonaisuuden olevan vain osiensa summa. Sosiologian kentällä reduktionistinen ajattelu on sosiaalisten ilmiöiden palauttamista suoraan yksilöihin. Ihmisten ollessa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa keskenään voi ajatella syntyvän jotain uutta, mitä ei voida selittää reduktionistisesti eli pelkästään yksilöiden ominaisuuksilla. Joissain tapauksissa elämäkertatutkijalle myös yksittäisen tapaustutkimus voi olla riittävästi tuottamaan ymmärrystä siitä, miten ihmiset elävät vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Se voi tuottaa tietoa itsereflektiosta, päätöksenteosta ja toimijuudesta, kivusta, menetyksestä, elämäntytyväisyydestä ja muista

elämäkirjoon kuuluvista asioista, jotka ovat meille kaikille merkityksellisiä. (Merrill & West 2009, 163–167.)

Keijo Rahkosen ehdotus on elämäkertojen tarkastelu eräänlaisina *performatiiveina* eli sinällään tosina suorituksina. Rahkosen tarkastelutavan voi nähdä edustavan – tai olevan ainakin lähempänä – konstruktivistista analyysitapaa. Hänen mukaansa elämäkerrat ovat *ikään kuin* performatiiveja eli eivät pelkistetysti ainoastaan kuvauksia elämästä, mutta kuitenkin tietyn henkilön oma tarina, representaatio ja tosi sellaisenaan. Rahkosen mielestä voidaan hyväksyä narratiivisuus ihmisten perustavanlaatuisena kokemistapana. Rahkosen mukaan tällä vältetään monia ongelmia, joita seuraa realistisesta tulkinnasta. Rahkosen näkemys on, että realistinen tulkintatapa samastaa elämän ja elämäkerran, kun taas elämäkertojen tarkastelu performatiiveina asettaa ne käsiteltäväksi ensisijaisesti tarinoina, jotka ovat tekstejä omine logiikkoineen ja narratiivisine kaavoineen. Elämäkertojen tulkitseminen suorituksina antaa mahdollisuuden niiden tutkimiseen kontekstuaalisesti, yhteiskunnallisen todellisuuden ilmentäjinä. (Rahkonen 1995, 150–153; Saastamoinen 2001, 154.)

Elämäkertojen tulkintaan ja lukemistapaan on tullut myös paljon uusia vaihtoehtoja. Kahden eri koulukunnan (realistit ja konstruktivistit) välinen perinteinen vastakkainasettelu ei välttämättä ole tutkimuksellisesti hedelmällisintä – mutta toisaalta näin ei välttämättä olisi konsensuksen löytäminen. Eri tieteenalat ja erilaiset tulkintatavat tuovat jokainen oman lisänsä elämäkertatutkimukseen, eikä jännitteitä näiden välillä voida tai pidäkään välttää. Tutkija voi selkeyttää omia ajatuksiaan monesti hyvin juuri kontrastien ja kritiikin kautta. Ei ole

olemassa yhtä, luonnollista ja kaikkien tutkijoiden jakamaa tapaa lukea elämäkertoja. Matti Hyvärinen lainaa Kari Palosta kuvatessaan elämäkertojen moninaisia lukutapoja: ”*Jokainen tulkinta on kiistettävissä, jokaiselle tulkinnalle voidaan esittää vastaväitteitä ja vaihtoehtoja. Mikään tulkinta ilmiöstä ei anna siitä tyhjentävää käsitystä.*” (Hyvärinen 1998, 311, 333–335.)

Biografinen virhepäätelmä – elämäkertatutkimuksen problematiikka

Elämäkertatutkimuksen keskeinen hahmo Suomessa, J.P. Roos, on luonut elämäkertatutkimukseen *onnellisuusmuurin* käsitteen. Käsitteen takana on ajatus yksityisen ja julkisen erotte- lusta, siitä, että se mitä tutkijalle tai lukijalle näytetään, on julkisivua. Elämäkerta ei siis välttämättä niin sanotusti kerro asioiden todellista laitaa, vaan jättää onnellisuusmuurin taakse elämän, josta ei saada tietoa – tai tieto annetaan korkeintaan kevyinä huomautuksina ja sivulauseina. Roos on kehittänyt elämäkertojen lukutavan, jolla pyritään pääsemään onnellisuusmuurin läpi siihen, millaista elämä on todellisuudessa. Tämä tarkoittaa lukemista rivien välistä ja ”todellisen elämän” rakentumista sitä kautta. Rahkonen mukaan Roosin lukutapa muistuttaa jonkinlaista psykoanalyysia eli sen tulkittamista, millainen elämä todellisuudessa on ja ”onnellisuusmuurityypin” elämän konstruoinnista. (Rahkonen 1995, 147.)

Roos on pitänyt kiinni melko suoraviivaisesta elämäkertatulkinnasta ja todennut: ”*Mutta kaikki ei ole silti pelkkää tulkintaa. Tekstin ulkopuolella, puhutun ja kirjoitetun sanan ulkopuolella on jotain. Koska en ole filosofi, haluan kutsua*

sitä todellisuudeksi tai todelliseksi elämäksi.” Roosin lähestymistapa elämäkertoihin on se, että niiden kautta voi onnellisuusmuuristakin huolimatta tavoittaa todellista elämää. Roos kuvailee onnellisuusmuurin takan olevan todellista elämää, mutta toisaalta onnellisuusmuurikaan ei ole pelkästään maski. Onnellisuusmuuri on sosiaalisten prosessien synnyttämä konstruk- tio, joka sellaisenaan myös kuvaa yhtä todellisuutta. Se on kuva elämästä ja sen tarkoituksena on suojata sekä yksilöä että hänen ympärillään olevia ihmisiä ja yhteiskuntaa. Keijo Rahkonen on nimennyt Roosin realistisen tulkintatavan *biografiseksi virhepäätelmäksi*. Rahkonen mielestä realistista elämäkertatulkintaa on vaikea puolustaa ja hän kutsuu Roosin totuutta tavoittelevaa analyysitapaa ja onnellisuusmuurin käsitettä paradoksisiksi yhtälöksi. Roosin tavoite elämäkerta- ja elämäntapatutkimuksessa on saada kiinni aidosta ja omakohtaisesti koetusta elämäntarinasta. Subjektivista kokemuk- sta, joka omaelämäkertoista välittyy, on käytetty tutkimuksessa kuvaamaan sosiaalista muutosta, elinoloja ja elämäntapaa. Kriitikoiden mukaan Roos ja muut saman lähestymistavan edustajat ovat ”aitousapostoleita”, ja kysei- nen lähestymistapa on vain objekti- vismiä uudessa kaavussa. (Rahkonen 1995, 147–148; Roos 1987, 141, 162; Tigerstedt 1990, 100.)

Pierre Bourdieu on kritisoinut käsitystä elämästä koherenttina kokonaisuutena ja kutsuu tätä käsitystä *biografiseksi illuusioksi*. Ihmisen elämä ei ole kohe- renttia eli yhtenäistä tai kronologisesti etenevää elämäntulkintaa, eikä sitä tulisi sosiologisessa haastattelu- tai elämäkertatutkimuksessa myöskään sellaiseksi redusoida. Elämä on satunnaista ja erillisistä osista koostuvaa, ei juonelinen ja loogisesti etenevä käsikirjoitet- tu kertomus. Ihminen muuttuu itse,

eivätkä elämän tapahtumat ole välttämättä syy-seuraus-suhteessa toisiinsa. Bourdieu vertaa elämää metrolinjaan, jossa pysäkeillä sinänsä ei ole sellaisenaan merkitystä – ainoastaan osana suurempaa rakenteellista kokonaisuutta. Hänen mukaansa elämän koherenssi on ainoastaan laajemman kulttuurin, tutkijan tai kertojasubjektin tuotosta, joka liittyy kertojan uskomukseen siitä, että elämän pitäisi olla koherentti juonnellinen tarina. Bourdieulle elämän jatkuvuus ja yhtenäisyys on illuusio ja todellisuudessa ainoa elämän eri tapahtumia yhdistävä tekijä on se, että ne tapahtuvat samannimiselle ihmiselle. (Rahkonen 1995, 149; Roos 1988, 150.)

Jokainen elämäntarina sisältää kaikesta subjektiivisuudestaan, kokemuksellisuudestaan ja onnellisuusmuurin olemassaolosta huolimatta väistämättä myös paljon verifioitua faktatietoa: esimerkiksi tosiasiallisten tapahtumien päivämääriä ja paikkoja. Elämäntarinoita voi käyttää ja on käytetty myös dokumentaarisenä lähteenä. Elämäntarina yksinään tai eristettynä sosiaalisesta kontekstistaan ei kuitenkaan ole sosiologisesti kiinnostava tai arvokas. Bertaux'n kuvaillessa elämäkertatutkimuksen uudelleennousua 1970-luvulla, hän toteaa, että tutkijat olivat hyvin tietoisia siitä, että informantit eivät kertoneet ”koko totuutta ja vain totuutta”. Ajatuksena oli kuitenkin, että keräämällä useita elämäntarinoita samasta ympäristöstä, tutkimuksen avulla voisi havaita toistuvia kaavoja kollektiivisia ilmiöitä koskien tai löytää jaettuja kollektiivisia kokemuksia tiettyssä ympäristössä. Bertaux myöntää, että alkaessaan hyödyntää elämäkertoja sosiologisessa tutkimuksessa alan pioneereina 1970-luvulla, tutkijat eivät kiinnittäneet juurikaan huomiota sellaisiin seikkoihin, joita problematisoitiin myöhemmin 1980-luvulla: muis-

tamisen aukot ja heikkoudet, elämäntarinan vaihe, jossa elämäntarinan subjekti sattuu olemaan tutkimushetkellä, haastattelutilanteen mahdolliset vaikutukset tai Roosin onnellisuusmuuriksi nimittämä tarve kuvata omaa elämää positiivisemmassa valossa. (Bertaux 2005, 129–130, 132–133.)

Bertaux vastaa Bourdieun esittämään kritiikkiin elämäkertatutkimusta kohtaan toteamalla, että hän itse oli tuonut esille biografista illuusiota vastaavan ajatuksen jo kymmenen vuotta aiemmin. Tätä Bertaux kutsuu biografiseksi ideologiaksi: ”*Pelastaakseen biografisen läbestymistävän, täytyy päästä eroon biografisesta ideologiasta.*” Biografisen ideologian Bertaux määrittelee kollektiiviseksi ilmiöksi sen sijaan, että toteaisi Bourdieun tapaan sen olevan illuusio eli psykologinen ilmiö. Bertaux'n mukaan tässä kollektiivisessä ja jopa transkulttuurisessa ilmiössä on kyse siitä, että elämäntarinan kertojasubjekti koettaa rakentaa ja löytää tarinansa piilossa olevan koherenssin. Päästäkseen eroon biografisesta ideologiasta tutkijan on tiedostettava ihmisen taipumus rakentaa elämästään yhtenäinen tarina. Bertaux'n mielestä ideologisessa tarinan ”askartelemisessä”, palojen liimaamisessa yhteen, on kyse ihmisen eksistentiaalisesta tarpeesta, joka tulee todeksi nimenomaan kerrotussa tarinassa. Bertaux kuvailee sosiologia, joka ei uskalla käyttää sanaa ”todellisuus” kuin pappina, jolta puuttuu usko, ja näin puolustaa omaa realistista lähestymistapaansa elämäkertoihin. (Bertaux 2005, 138–139.)

Elämäkerta sosiologian tutkimusmenetelmänä

Elämäkertatutkimuksessa tutkimusaineistona ovat erilaiset ihmisen elämää kokonaisvaltaisesti kuvaavat doku-

mentit. Elämäntarinoiden keruussa voidaan käyttää niin kvantitatiivisia kuin kvalitatiivisia menetelmiä ja aineistot voidaan kerätä esimerkiksi survey-lomakkeilla, narratiivisilla tai teemahaastatteluilla sekä hyödyntäen itsekirjoitettuja omaelämäkertoja. Suomalaisessa elämäkertatutkimuksessa on käytetty aineistonkeruumenetelmänä useasti kirjoituskilpailuja, joihin tavalliset ihmiset lähettävät kirjoittamia omaelämäkertoja. Elämäkertatutkimuksen kiinnostuksen kohteet ovat moninaiset: muutosprosessit, esimerkiksi muuttoliike ja poliittinen myllerrys, hoitaminen ja hoitajat, perheet ja perhe-elämä sekä ammatillaiset ja heidän työnsä ja koulutuksensa. Yksittäisen elämäkertatutkimusten tavoite voi olla esimerkiksi niiden elämänpolkujen ja reittien tutkiminen, joiden kautta ihminen päätyy tai kehitty tiettyyn ammattiin. (Merrill & West 2009, 38; Roos 1988, 144; Syrjälä 2007, 239.)

Omaelämäkertoja pidetään yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa usein sosiaalishistoriallisena dokumenttina. Aineistoa on kuitenkin lähestyttävä lähdekriittisesti, eikä olettaa sen kertovan yhteiskunnallisesta todellisuudesta ”sellaisena kuin se todella on”. Omaelämäkerralla on tietty syntykontextinsa sekä tuotantoehtonsa, jotka määrittävät sen syntyä. Samoin se on elämäntapahtumista konstruoitu tarina, jonka kertojasubjekti muokkaa tiettyyn tilanteeseen sopivaksi. Omaelämäkerta on myös voimakkaasti kulttuurisidonnainen ja elämänkulkua jäsentävät kertomisen tavat ja teemat ovat osa kulttuuria. Elämää kerrotaan kulttuurille sopivilla tavoilla ja elämän kuvat ovat myös kuvia tietystä yhteiskunnasta. Anni Vilkon mukaan elämäkerran voi olettaa heijastavan vallitsevia teorioita ”mahdollisista elämisistä”. Kertoessaan tarinaansa ihminen paitsi kuvailee elämänsä, myös arvioi sitä. Vilkon

mukaan tämä piirre tekee siitä vahvasti subjektiivisen ja tekee siitä haasteellisen aineiston sosiologiselle tutkimukselle. Subjektiiviseen elämäntutkimukseen liittyvät toisaalta aina myös kulttuuriset elämäntutkimukset ja kerronnalliset konventiot, jotka yksilöllisten tärkeyskriteerien ohella ohjaavat, mitä aineksia kertoja valikoi elämäkertansa. (Vilko 1990, 82–84.)

Sosiologille elämäntarinoiden ydin on siinä, mikä on tarinan substanssi, sisältö ja paikka laajemmassa sosiaalisessa kontekstissa – pelkkä muoto tai teksti sellaisenaan ei ole merkityksellinen. Kyse on aina tietyssä sosiaalisessa ja historiallisessa tilanteessa elävän henkilön elämästä. Elämäkertatutkimuksen alkuperäinen tarkoitus on tarkastella yhteiskuntaa ihmisten elämän avulla. Elämäkertatutkimuksen tausta-ajatuksena on käsitys elämän ja identiteettien rakentumisesta tarinoina eli narratiiveina. Lähestymistavoissa on eroja tieteenalasta riippuen, mutta niitä kaikkia yhdistää mielenkiinto yksittäisen ihmisen ainutkertaiseen tapaan kokea, ajatella ja toimia. Ihmisten kokemukset muodostavat tarinoita ja ihmisen elämän ja identiteetin voidaan katsoa rakentuvan tarinoiden kertomisen kautta. Kertoessaan elämästään ihminen samalla reflektoi sitä ja rakentaa omaa minuuttaan. Oman elämäntarinan kertominen voi avata siihen uusia näkökulmia – mutta myös kätkeä entisiä. Sosiologiassa elämäkertatutkimuksessa tarinat nähdään yksilöllisen merkityksen ilmaisijoina ja niiden kertominen tapahtumana, jossa yksilölliset kokemukset tuotetaan sosiaalisesti ymmärrettäviksi. Elämänkaarien moninaisuus syntyy vasta siitä, kun ulkoiset tapahtumaketjut saavat henkilökohtaisen merkityssisällön. (Roos 1988, 149–150, 206; Syrjälä 2007, 230–231.)

Elämäkertojen narratiivisen tarkastelutavan voima ja uskottavuus piilevät siinä, että lukija vakuuttuu ja eläytyy tarinaan sekä kokee sen todentunnon. Todentunnussa oleellista on kokemuksen avautuminen lukijalle tarinan kautta holistisena tunnekokemuksena. Silloin tarinan todentunnusta vakuuttuminen on kokonaisvaltaisempaa kuin yksittäisen väitelauseen totuudesta vakuuttuminen. Usein tarina puhuttelee lukijaa tai kuulijaa sen kautta, mitä tämä itse on elämässään kokenut. Parhaimmillaan narratiivinen tutkimus on, jos sekä lukijan että tutkijan maailmassa on jotain toisin sen jälkeen. (Heikkinen 2001, 127; Syrjälä 2007, 240.)

Narratiivisen tutkimuksen tekijät antavat usein tavallista enemmän painoarvoa myös käytännöllisille seurauksille, joita heidän tutkimuksillaan on tutkittavien elämään. Tämä ajattelutapa tuo narratiivisen tutkimuksen lähelle toimintatutkimusta – sillä ei tuolloin pyritä vain kuvaamaan maailmaa, vaan myös muuttamaan sitä ja parantamaan tutkittavien oloja. Tämä sopii hyvin yhteen sen ydinajatuksen kanssa, joka elämäkertatutkimuksessa vallitsee: antaa ääni niille, joita ei ole aiemmin kuultu. Äänen antaminen esimerkiksi työväestölle, etnisille vähemmistöryhmille tai naisille sisältää ajatuksen siitä, että tämän kaltainen tutkimus voi tarjota vastapainoa niin kutsutulle voittajien historialle ja paljastaa historiasta jotain, mikä on aiemmin ollut piilossa. Postmoderni tiedonkäsitelmä, joka korostaa tietämisen ajallista, paikallista ja sosiaalista luonnetta, on hylännyt modernin ajatuksen universaalista, arvovapaasta ja yleispätevästä tiedosta. Näin myös postmoderni ajattelutapa on rohkaissut alistettuja ja marginaalisia olleita ihmisryhmiä luomaan omat kertomuksensa ja tuomaan kuuluviin.

(Heikkinen 2001, 120; Rahkonen 1995, 146; Saastamoinen 2001, 130.)

Elämäkertojen käyttö tutkimuksessa voi herättää kysymyksen siitä, miksi aineistona käytetään koko elämäntarinaa, jos tutkimuksen kohteena on esimerkiksi sen elämänpolun tutkiminen, mitä kautta ihminen päätyy tiettyyn ammattiin tai ammatillisen identiteetin rakentumiseen. Koko elämäntarinan myötä tavoittaa kuitenkin paremmin myös esimerkiksi ammatillisen identiteetin rakentumiseen vaikuttavat asiat ja ulottuvuudet. Ammatillisuus ei rakennu vain tietyn alan opiskelun ja työn kautta vaan tärkeiltä osin myös niissä polkujen risteyksissä, joissa kohtaavat ammatillisuus ja henkilökohtainen elämä. (Löyttyniemi 2004, 23.)

Uusimmista tutkimussuunnista elämäkertatutkimuksessa saa käsityksen tutustumalla aiheeseen liittyviin tieteellisiin julkaisuihin ja aikakauslehtiin (esim. Biography). Yksi uusimmista trendeistä elämäkertatutkimuksessa on sellaisten nettisivujen ja esimerkiksi blogien tarkasteleminen, joissa jaetaan elämäntarinoita. Sen kaltaiset sivut ovat suosittumia kuin koskaan. Henkilökohtaisia elämäntarinoita voidaan käyttää myös sosiaaliseen ja poliittiseen aktivismiin, jolloin voidaan niiden avulla hyödyntää sosiaalista verkostoitumista sekä intiimin kertomuksen vetovoimaa. Tämä tekee niistä myös tutkimuksen kannalta kiinnostavampia ja yhteiskunnallisempia – sekä jälleen mahdollistaa myös muutoksen tukemisen pelkän tilanteen kuvaamisen sijaan. (Lénárt-Cheng & Walker 2011,)

Elämäkertatutkimuksen käyttö sotilassosiologiassa

Rachel Woodward ja K. Neil Jenkins ovat kirjoittaneet sotilasmuistelmien käytöstä sotilaiden tutkimuksessa. He määrittelevät sotilasmuistelmät autobiografisiksi narratiiveiksi, jotka on kirjoitettu minä-muodossa liittyen tiettyyn operaatioon tai konfliktiin sotilaan uran aikana tai ylipäättään sotilaan elämästä. Sotilasmuistelmät usein nähdään vain viihteellisinä tutkimusdatan sijaan, vaikka ne ovatkin hyvin käyttökelpoisia myös sellaisena. Niiden kautta voi tavoittaa tutkittavasta ilmiöstä jotain, mikä voisi olla vaikeaa tavoittaa muilla tavoin tai minkä tutkimiseen olisi vaikeaa muutoin kerätä aineistoa. (Woodward & Jenkins 2016, 71.)

Sotilasmuistelmilla on pitkä historia omaelämäkerrallisina kirjoituksina ja kuvauksina sodasta ja se on genrenä hyvin kirjava. Woodward ja Jenkins listaavat lajikirjoon action-seikkailutarinat, trauma- ja selviytymiskertomukset sekä tarinat, joiden tarkoitus on osoittaa jonkun tietyn henkilön syyttömyys tai oikeassa oleminen. Monet muistelmista toki sisältävät piirteitä kaikista edellä mainituista lajityypeistä. Woodward ja Jenkins toteavat myös, että kun on kyseessä julkaistu kirja, myös kustantamoilla on sanansa sanottavan kirjojen sisältöön. Tämä on hyvä huomata, kun käyttää muistelmia nimenomaan tutkimustarkoituksessa. Tällöin kirjoilla on myös kaupallinen tarkoitus ja ennen päättämistään kirjakauppojen hyllyille niiden sisältöön on puututtu monessa kohtaa. Myös kirjoittajalla itsellään on luonnollisesti syynsä, miksi hän haluaa tarinansa kertoa, mikä ohjaa valintaa siitä, mitä tarinaan sisällytetään. (Woodward & Jenkins 2016, 72–73.) Tutkijan on toki tärkeää huomioida

kaikenlaisten aineistojen kohdalla niiden syntykonteksti ja tarkoitus, mihin ne on tuotettu. Oli kyseessä sitten kaupallinen tai tutkimuksellinen tarkoitus, sillä on oma vaikutuksensa aineistoon ja esimerkiksi tutkijan antama tehtävä omaelämäkertojen kirjoittajille aineiston tuottamista varten ohjaa sitä, mistä he kirjoittavat ja miten.

Mitä tulee sotilasmuistelmien käyttöön akateemisessa tutkimuksessa, niillä on oma arvonsa lähteenä, jotka kertovat aseellisista konflikteista, mahdollisesti silminnäkijän näkökulmasta. Ne eroavat tiukan virallisista raporteista siinä mielessä, että niihin sisältyy myös henkilökohtaista reflektointia, ja tunteiden läsnäoloa tekstissä. Sotilasmuistelmät voivat myös toimia korvaamattomina lähteenä, kun halutaan tavoittaa armeijan henkilöstön kokemusmaailmaa (life-world) ja esimerkiksi sotilasmaskuliinisuuksia, sotilaan identiteettiä ja ruumiillisuutta ja muutosta sotilasooperaatioissa aktiivisesta taistelusta rauhanturvaamiseen. (Woodward & Jenkins 2016, 75.)

Isla Forsyth on kirjoittanut elämäntarinoiden ja armeijan arkistojen käytöstä tutkimuksessa. Hänen mukaansa klassisen elämäkertatutkimuksen fokus on tutkimuksen kohteena olevan henkilön elämän ymmärtämisessä. Enää elämäkerrat eivät ole yksinomaan kronologisia tarkasteluita vaan lävistävät useampia elämän osa-alueita ja tiloja. Forsyth kirjoittaa klassisen subjekttiivisen biografian lisäksi *objektien biografias-ta*, joka sisältää ajatuksen siitä, että myös esineet ovat muutoksen alaisia ja sen myötä kertovat omaa tarinaansa yhteiskunnasta sosiaalisista muutoksista. Arkeologisessa tutkimuksessa esineitä on käytetty aineistona, mutta esimerkiksi historian, antropologian ja sosiologian tieteenaloilla objektien

käyttö informaation lähteinä on ollut vähäistä. Esineiden funktio on nähty ainoastaan käytännöllisenä, eikä niitä ole nähty sosiaalisesta elämästä sekä prosesseista kertovina tietolähteinä ja kiinteänä osana ihmisen elämänhistoriaa. (Forsyth 2016, 47; Gosden & Marshall 1999, 169.)

Forsyth itse hyödynsi tutkimuksensa lähteinä Britannian armeijan arkiston, kansallisarkiston, sotamuseon ja virallisten dokumenttien ym. lisäksi muun muassa taidegallerioita, luonnontieteellisiä museoita, valokuvia, tieteellisiä julkaisuja ja henkilökohtaista kirjeenvaihtoa. Biografia on keino yhdistää muistitietoa ja historiaa. Biografiassa yhdistyvät kolme näkökulmaa: informantin, joka on tutkimuksen keskiössä, tutkijan, joka pyrkii rakentamaan kuvaa siitä, mitä on jäljellä menneestä sekä lukijan, joka tulkitsee lopullista tuotosta omasta viitekehystänsä. (Forsyth 2016, 44, 47.)

Edna Lomsky-Feder ja Orna Sasson-Levy ovat tutkineet asepalveluksen vaikutuksia israelilaisten naisten elämään narratiivisesta näkökulmasta. Koska Israelissa asepalvelus on pakollista niin miehille kuin naisille, se vaikuttaa vahvasti myös naisten siviilielämän eri osa-alueisiin. Valtionpalveluksessa valikoituneet roolit indikoivat myös yksilön tulevaisuuden elämäntulkua. Menetelmänä tutkimuksessaan Lomsky-Feder ja Sasson-Levy käyttivät elämäntulkunarratiiveja, joita he keräsivät haastatteleamalla asepalveluksen suorittaneita naisia ja pyytämällä heitä kertomaan elämästään ja asepalveluksen merkityksestä siinä. Asepalvelus integroitui informanttien elämään hyvin eri tavoin. Osalla se näyttäytyi muuttavana kokemuksena, osalla hyödyllisenä suhteessa palveluksen jälkeiseen työelämään ja osa piti asepalvelusaikaa merkityksellisenä,

mutta erillisenä muusta elämäntulkusta. Yhteiskuntaan kiinnittymisen erilaisista tavoista huolimatta informantit tulkittivat asepalveluksen osallisuutena ”kansalliseen yritykseen” sekä kuviteltuun, yhtenäiseen Israeliin. Tutkijat kokivat elämäntulkunarratiivien käytön menetelmänä hyödyllisenä kolmella eri tasolla: se korosti asepalveluksen vaikutuksia subjektiivisesta näkökulmasta, edesauttoi asepalveluskokemuksen tulkintaa muiden elämän kokemusten valossa sekä paljasti kulttuuristen mallien ja henkilökohtaisten kokemusten väliset suhteet, joka mahdollisti myös intersektionaalisen tarkastelun. Intersektionaalissa tarkastelussa on kyse esimerkiksi sukupuolen, etnisyyden, kansallisuuden, luokan ja rodun tarkastelua toisiaan leikkaavina, toisensa sisään sulkevinä ja myös toisiaan muokkaavina ulottuvuuksina. Kyseisen lähestymistavan käyttäminen elämäntarinoiden tutkimisessa mahdollistaa vähemmistöjen ja muiden marginaaliryhmien kokemusten nostamisen esiin sekä mahdollisten sortavien rakenteiden tai valta-asetelmien saattamisen näkyviin. Parhaimmillaan sitä kautta voidaan saavuttaa myös muutosta ja kertosubjektien voimaantumista tutkimuksen avulla. (Lomsky-Feder & Sasson-Levy 2016, 94–95, 103–104.)

Elämäkertatutkimuksen eettiset kysymykset

Elämäkertatutkimuksessa tutkijan on syytä pohtia hyvin tarkkaan eettisiä kysymyksiä. Tutkimuksen tekemisen käytännöissä on syytä ottaa huomioon luottamuksen säilyttäminen sekä tutkimukseen osallistujien suostumus tutkittaviksi ja osallistumishalukkuuden säilyminen tutkimuksen ajan. Tutkimuseettisen pohdinnan yksi ulottuvuus on myös tutkijan itsereflektio

siihen liittyen, minkälaisia arvoja hän itse tuo mukanaan tutkimukseen ja mitkä ovat hänen omat taustaoletuksensa. Tutkijan tulee kunnioittaa informanttejaan tietävinä, luovina subjekteina, kokonaisina ihmisinä sen sijaan, että heidät nähtäisiin vain tutkimustiedon tuottajina ja säilyttäjinä. (Merrill & West 2009, 168–169.)

Elämäkertatutkimuksessa on usein kyse arkaluontoisista, henkilökohtaisista asioista ja usein myös epäkohdista ja epäoikeudenmukaisuuden kokemuksista. Tällaisia voivat olla esimerkiksi tarinat hyväksikäytöstä tai väkivallasta, päihderiippuvuuksista tai holokaustin kokemuksista. Nämä ulottuvuudet tutkijan on syytä ottaa huomioon asemoidessaan itseään suhteessa kertojasubjektiin. Elämäkertatutkimuksen yksi tavoitteista on monesti tutkittavien voimauttaminen ja heidän äänensä kuulumisen tukeminen, jolloin tutkijan on myös pohdittava, kuinka tämä voisi parhaiten toteutua. Vaikka tavoitteena olisi saada tarinan kertojien ääni kuuluviin, viime kädessä tutkimuksessa kuuluu väistämättä myös tutkijan ääni tarinan tulkinnoissa ja on hyvä miettiä, miten tuota ääntä haluaa käyttää. Tutkittaessa intiimejä kokemuksia on oltava varovainen, ettei tarpeettomasti tunkeile ihmisten elämään ja saa tutkimusta muistuttamaan ennemminkin valvontaa tai tirkistelyä. On kuitenkin hyvä muistaa, että tutkittavat lahjoittavat tutkimukseen omaa aikaansa sekä ovat valmiita avautumaan omasta elämästään ja kokemuksistaan suhteellisen tuntemattomalle henkilölle. Unohtaa ei kuitenkaan pidä myöskään tutkijan omaa hyvinvointia – sisältäen esimerkiksi haastattelutilanteen turvallisuustekijät sekä arkaluontoisten ja mahdollisesti myös henkilökohtaisesti syvälle osuvien asioiden kanssa työskentelemisen vaikutukset tutkijaan

itseensä. (Merrill & West 2009, 169; Plummer 2005, 300.)

Luottamuksen ylläpitämiseen liittyen tutkijan on huolehdittava myös informantin anonymiteetin säilymisestä – erityisesti tilanteissa, joissa olisi hyvin helppo saada selville informantin henkilöllisyys. Joskus tilanne saattaa toki olla se, että tarina sellaisenaan automaattisesti ja eksplisiittisesti paljastaa kertojan henkilöllisyyden, esimerkiksi jos kyseessä on jonkun kuuluisan henkilön elämäkerta. Tällaiset tilanteet ovat kuitenkin yleisesti ottaen poikkeuksia ja niissä toimitaan sen mukaan, mikä on informantin tahto ja millaiseen käytäntöön hän rohkaisee ja suostuu. Aineiston käyttämisestä ja muista tärkeistä periaatteista tutkimukseen liittyen on hyvä sopia etukäteen esimerkiksi tekemällä kirjallinen haastattelusopimus tutkittavien kanssa. Näin varmistetaan se, että tutkittavat ovat mukana vapaaehtoisesti sekä tietoisia omista oikeuksistaan ja toisaalta tutkijan oikeuksista. Myös kysymys siitä, kenellä on omistajuus kerrottuun tarinaan, on tärkeä. Vaikka tutkija käyttää esimerkiksi kerrottua elämäntarinaa tutkimuksessaan, julkaisee sen ja todennäköisesti saa siitä myös rahallista hyötyä, tarinan omistajuus tulee säilyä kertojasubjektilla. (Merrill & West 2009, 171; Plummer 2005, 291–292.)

Oman elämän tarkasteleminen, vaikeiden asioiden muisteleminen ja niistä kertominen esimerkiksi tutkijalle haastattelutilanteessa voi aiheuttaa psykologisia seurauksia tutkittavalle. On tärkeää tehdä ero tutkimuksen ja terapian välillä, vaikka tutkimuksella voisi olla myös terapeuttisia vaikutuksia. Tutkijan tulee pysyä tutkijan roolissa ja välttää ottamasta terapeutin roolia, vaikka hänellä saattaisi olla siihen tarvittava koulutuskin. Jos tutkimuksessa

käsitellään arkaluontoisia asioita, voi olla hyvä selvittää etukäteen tahot, joihin tutkittavat voivat ottaa yhteyttä tarvitessaan tukea asioiden käsittelyyn. (Merrill & West 2009, 175.)

Kaksi esimerkkiä elämäkertatutkimuksesta: suomalainen elämä ja asepalveluksen vaikutukset israelilaisten naisten elämään

Ensimmäisenä esimerkkinä elämäkertatutkimuksesta esittelen J.P. Roosin valikoiduilta osin teoksen *Suomalainen elämä*. Hän on tutkimuksessaan pyrkinyt analysoimaan elämän muutosta Suomessa elämäkerta-aineiston avulla. Roos määrittelee tutkimuksensa pääongelmaksi kysymyksen suomalaisesta elämänkaaresta, sen historiallisesta muutoksesta sekä tämän yhteydestä elämäntapaan. Hän on suurimmilta osin rajannut pois historiallisen taustan tarkastelun, vaan olettaa sen tunnetuksi niiltä osin kuin hän siitä tutkimuksessaan mainitsee. Lisäksi hän on valinnut lähtökohdaksi elämäkerran kertojien näkökulman todellisuuteen. Hänen tavoitteenaan on ollut hahmottaa elämäkertoista tyyppisiä, joiden avulla on tehnyt tulkintansa. Tyypit Roos on muodostanut todellisten elämäntarinoiden pohjalta ja pyrkinyt hahmottamaan niin kutsutun ”tavallisten ihmisten” elämänkaarta. (Roos 1987, 7, 9–11.)

Toisena esimerkkinä käytän Edna Lomsky-Federin ja Orna Sasson-Levyn tutkimusta asepalveluksen vaikutuksista naisten elämään narratiivisesta näkökulmasta (*The effects of military service on women's lives from the narrative perspective*). Tutkimuskontekstina on israelilainen yhteiskunta, jossa asevelvollisuus koskee pääsääntöisesti myös

naisia. (Lomsky-Feder & Sasson-Levy 2016.)

Tutkimukset on esitelty liitteessä 1.

Yhteenveto

Sosiologisessa elämäkertatutkimuksessa lähtökohtana on ajatus siitä, että ihmisen identiteetti, minuuus ja toimijuus rakentuvat vuorovaikutuksessa toisten toimijoiden kanssa. Ihmisen elämäntarina ei rakennu tyhjiössä, vaan siihen vaikuttavat paitsi ympärillä olevat muut toimijat, kuten laajemmin yhteiskunta ja kulttuuri. Kun ihminen kertoo elämäntarinansa, hän rakentaa minuuttaan uudelleen ja antaa tarinalleen ja toiminnalleen uusia merkityksiä. Tarinaa kuuntelemalla tai lukemalla tutkija voi tarkastella, millaisia merkityksiä ihminen itse antaa tapahtumille, mutta myös sitä, minkälaiset yhteiskunnalliset rakenteet ja prosessit sekä sosiaaliset mekanismit selittävän kertojasubjektin toimintaa. Elämäntarina on varsin subjektiivinen kuvaus tapahtumista, mutta se kertoo aina myös jostain ympäröivästä yhteiskunnasta, historiallisesta tilanteesta ja kulttuurista. Tämä on havaittavissa paitsi tarinan sisällön tarkastelun kautta, myös sitä kautta, miten henkilö rakentaa tarinaansa ja minkälaiset kerronnan konventiot siinä näkyvät.

Elämäntarinoita tutkimalla voi päästä käsiksi sellaisiin ulottuvuuksiin, joita ei tavoita millään muilla menetelmillä. Se edellyttää kuitenkin ”onnellisuusmuurin” taakse pääsemistä sekä aineiston kriittistä tarkastelua. Tutkijan on elämäkerrallisen aineiston kanssa työskennellessään aina muistettava kysyä, mitä tarkoitusta varten aineisto on syntynyt ja missä kontekstissa. Elämäkerralliseen aineistoon liittyy vuorovaikutus joko kertojan oletaman luki-

jan kanssa tai haastattelujen ollessa kyseessä tutkijan kanssa. Vuorovaikutustilanteella on siltäkin oma vaikutuksensa tarinan syntymiseen. Elämäkertatutkimuksessa on syytä myös kiinnittää erityishuomiota tutkimuseettisiin kysymyksiin, kun käsitellään ihmisten henkilökohtaisia ja joskus varsin arkaluontoisia kertomuksia omasta elämästään.

Elämäntarinan kertojasubjektilla on tarve rakentaa elämästään koherentti, juonellinen kokonaisuus. Tarinaa ei kerrota puhtaasti sellaisena, kuin se tapahtui vaan kertoja reflektoi, muistelee, tulkitsee ja antaa asioille erilaisia merkityksiä. Samoin kertomuksen rakentumiseen vaikuttavat tarinan kertomisen sosiaaliset ja kulttuuriset konventiot eli mistä kerrotaan ja miten kerrotaan. Tätäkin kautta elämäntarina kertoo meille jotain myös sosiaalisesta todellisuudesta ja kulttuurista – ei pelkästään kertojasubjektin omasta elämästä.

Lähteet

- Antikainen, Ari 2008. *Narratiivisesta lähestymistavasta*. Poikkitieteellinen foorumi. <https://poikkitieteellinenfoorumi.wordpress.com/2008/11/24/narratiivisesta-tutkimuksesta-prof-ari-antikainen/>
- Bertaux, Daniel (Ed.) 1981. *Biography and Society: The Life History Approach in the Social Sciences*. Beverly Hills: Sage.
- Bertaux, Daniel 2005. "A Response to Thierry Kochuyt's 'Biographical and Empiricist Illusions: A Reply to Recent Criticism'". Teoksessa: Miller, Robert (Ed.) 2005. *Biographical Research Methods*. Volume IV. London: Sage Publications.
- Forsyth, Isla 2016. "Biography and the Military Archive". Teoksessa: Williams, Alison J.; Jenkins, K. Neil; Rech, Amthrew F.; Woodward, Rachel (Ed.). *The Routledge Companion to Military Research Methods*. New York: Routledge.
- Gosden, Chris & Marshall, Yvonne 1999. "The Cultural Biography of Objects". Julkaisussa: *World Archeology*, Vol. 31, No. 2. Taylor & Francis, Ltd.
- Heikkinen, Hannu L.T. 2001. "Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena". Teoksessa: Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) 2001. *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II – näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökobtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hyvärinen, Matti 1998. "Lukemisen neljä käännettä". Teoksessa: Hyvärinen, Matti; Peltonen, Eeva & Vilkkio, Anni (toim.). *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino.
- Lénárt-Cheng, Helga & Walker, Darija 2011. "Recent Trends in Using Life Stories for Social and Political Activism". Julkaisussa: *Biography*, Vol.34, No. 1. University of Hawai'i Press.
- Lomsky-Feder, Edna & Sasson-Levy, Orna 2016. "The Effects of Military Service on Women's Lives from the Narrative Perspective". Teoksessa: Carreiras, Helena; Castro, Celso & Frederic, Sabina (Ed.). *Researching the Military*. New York: Routledge
- Löyttyniemi, Varpu 2004. *Kerrottu identiteetti, neuvoteltu sukupuoli*. Auscultatio Medici. Jyväskylä: Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto.
- Merrill, Barbara & West, Linden 2009. *Using Biographical Methods in Social Research*. London: Sage Publications.
- Plummer, Ken 2005. "The Moral and Human Face of Life Stories: Reflexivity, Power and Ethics". Teoksessa: Miller, Robert (Ed.) 2005. *Biographical Research Methods*, Volume IV. London: Sage Publications.

Rahkonen, Keijo 1995. ”Elämäkerta: Tarua ja totta”. Teoksessa: Haavio-Mannila, Elina; Hoikkala, Tommi; Peltonen, Eeva; Vilkkö, Anni (toim.) 1995. *Kerro vain totuus. Elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus*. Helsinki: Gaudeamus.

Roos, J.P. 1987. *Behind the Happiness Barrier*. Helsinki: Social Indicators Research 20 (1988).

Roos, J.P. 1987. *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkertoista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Roos, J.P. 1988. *Elämäntavasta elämäkertaan*. Jyväskylä: Tutkijaliitto.

Roos, J.P. 2005. ”Context, Authenticity, Referentiality, Reflexivity: Back to Basics in Autobiography”. Teoksessa: Miller, Robert (Ed.) 2005. *Biographical Research Methods*, Volume IV. London: Sage Publications.

Saastamoinen, Mikko 2001. ”Elämänkaari, elämäkerta ja muisteleminen”. Teoksessa: Kuusela, Pekka & Saastamoinen, Mikko (toim.) 2001. *Ruumis, minä ja yhteisö. Sosiaalisen konstruktionismin näkökulma*. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna. 2006. *KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto* [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarasto [yläpitäjä ja tuottaja]. <<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>>. (Viitattu 25.10.2016.)

Siivonen, Päivi; Snellman, Johanna; Isopahkala-Bouret, Ulpuukka 2013. ”Kerronnallisuus, kontekstuaalisuus ja historiallisuus opettajien elämäkertatutkimuksessa”. *Kasvatus & Aika* 7. http://www.kasvatus-ja-aika.fi/dokumentit/siivonen_ ja_kump_2_2013_0606130839.pdf

Syrjälä, Leena 2007. ”Elämäkerrat ja tarinat tutkimuksessa”. Teoksessa: Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) 2007. *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Tigerstedt, Christoffer 1990. ”Omaelämäkertojen erillisteemojen analyysi”. Teoksessa: Mäkelä, Klaus 1990. *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus.

Vilkkö, Anni 1990. ”Omaelämäkertojen analysoiminen kertomuksina”. Teoksessa: Mäkelä, Klaus 1990. *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Helsinki: Gaudeamus.

Woodward, Rachel & Jenkins, K. Neil 2016. ”The Uses of Military Memoirs in Military Research”. Teoksessa: Williams, Alison J.; Jenkins, K. Neil; Rech, Matthew F.; Woodward, Rachel (Ed.). *The Routledge Companion to Military Research Methods*. New York: Routledge.

MIKSI ELÄMÄNTARINA?	Roos on valikoinut tutkimuksensa aineistoksi kirjoitetut elämäkerrat, mikä on poikkeuksellista yhteiskuntatieteellisessä – ainakin 1980-luvun suomalaisessa sosiologisessa tutkimuksessa – johon Roos liittyy. Yksi työn tavoitteista onkin ollut herättää kiinnostusta elämäkerralliseen aineistoon. Roos on aineistonsa kautta pyrkinyt hahmottamaan niin kutsutun tavallisen ihmisen elämäntarinan sekä antamaan kuvaa kyseisen ajan tyypillisestä elämästä, elinolosuhteista ja ajatusmuodoista. Roos kuvaa aineistonsa olevan ” <i>elävän elämän teoriaa, tosi ja aitoja kuvia elämästä</i> ”.
AINEISTO	Roosin aineistona on ollut pääasiassa Yleisradion Vantaalla vuonna 1979 järjestetyn elämäkertakilpailun 130 elämäkerta. Lisäksi Roos on hyödyntänyt jälkikäteistäydennyksenä 39 opiskelijan omaelämäkertoja Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan vuonna 1980 järjestämästä kilpailusta sekä Heikki Wariksen 1934–1935 keräämää amerikansuomalaisten siirtolaisten omaelämäkerta-aineistoa.
AINEISTOLLE ESITETYT KYSYMYKSET JA ANALYYSIMENETELMÄT	Tutkimuskysymyksinä Roosilla on ollut 1) Miten suomalainen elämä on muuttunut tällä vuosikaudalla? 2) Mitä pysyviä piirteitä (tyyppisiä) tästä elämästä voidaan löytää? Roos on pyrkinyt löytämään tyypillisiä ihmisiä aineistostaan. Hän on tyypitellyt sukupolvia ja elämäntarinoita ja käyttänyt analyysinsä lähtökohtana ihmisen elämäntavan eri ulottuvuuksia: elämänvaiheet, elinolosuhteet, elämäntoiminta, interaktio, arkielämä ja subjektiviteetti.
JOHTOPÄÄTÖKSET	Analyysinsä tuloksena Roos on hahmotellut viisi suomalaisen elämäntavan tyyppiä.

Taulukko 1 (Roos 1987, 9, 11, 30, 35–36, 43–44, 46, 71.)

MIKSI ELÄMÄNTARINA?	Elämäntarinoiden kautta on pyritty valottamaan subjektin omaa näkökulmaa asepalveluksen vaikutuksiin elämässä. Elämäntarinan avulla asepalvelus voidaan nähdä muiden elämäntarinoitten valossa tarkasteltuna. Elämäntarina paljastaa kulttuuristen mallien ja henkilökohtaisten kokemusten väliset suhteet mahdollistaen myös intersektionaalisen tarkastelun.
AINEISTO	Aineistona on käytetty vuonna 2011 tehtyä 106 avointa syvähaastattelua, jotka on kerätty 1990-luvun puolivälissä Israelin armeijassa palvelleilta naisilta, jotka ovat olleet haastatteluhetkellä iältään 30–35-vuotiaita.
AINEISTOLLE ESITETYT KYSYMYKSET JA ANALYYSIMENETELMÄT	Tutkimuskysymyksinä ovat 1) Mikä on asepalveluksen merkitys yksilön elämäntavalla? 2) Miten naiset asemitoivat/asemoivat itsensä suhteessa sukupuoleen, etnisyyteen ja luokkaan? (intersektionaalinen tarkastelu) Analyysimenetelmänä on käytetty narratiivista analyysia.
JOHTOPÄÄTÖKSET	Analyysin tuloksena on asepalveluksen voimaantava vaikutus alemman luokan naisille, ylempien luokan naisten kokemus asepalveluksesta nöyryyttävänä, alemmpiluokkaisten kansalaisuuden vahvistuminen sekä ylempiluokkaisten kriittisen suhtautumisen valtiota kohtaan säilyminen.

Taulukko 2 (Lomsky-Feder & Sasson-Levy 2016, 95–96, 104.)

Maanpuolustuskorkeakoulu

Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos

PL 7

00861 Helsinki

ISBN 978-951-25-2859-2 (PDF)

Puolustusvoimat

The Finnish Defence Forces